

LES APORTACIONS AL FEMINISME DE LES FOLKLORISTES MARIA GRÀCIA
BASSA I MARIA BALDÓ*
Montserrat Palau
Universitat Rovira i Virgili

1. *El feminisme burgès a Catalunya*

A principis del segle xx es va imposar a Catalunya un feminisme burgès associat al projecte nacional de la Lliga Regionalista i de caire més cultural que no pas polític. Les dones, en aquest projecte, hi tenien unes funcions ben definides pel seu sexe i naturalesa: la perpetuació del sentiment nacional i la transmissió dels valors i signes identitaris. Diverses dones amb aquesta ideologia —com Dolors Monserdà, Francesca Bonnemaison o Carme Karr per esmentar-ne tres de les més destacades—, van defensar el feminisme, tot acceptant, però, que l'àmbit polític era masculí, sense qüestionar ni plantejar altres drets com el sufragi. Tanmateix, com que el poder polític també era conscient del paper important de les dones com a transmissores de la cultura, tradicions i identitat catalanes, se'ls va permetre l'accés a opcions culturals i pedagògiques noves.

La Mancomunitat va continuar apostant pel model de dona tradicional —ja amb accés a la formació i a algunes esferes de treball—, caracteritzat per la seva confessionalitat i nacionalisme, per la seva identitat catòlica, catalanista i conservadora. És en aquest marc i de la mà de dones que formaven part d'aquest projecte polític que neix aquest feminisme a Catalunya, un feminisme també, doncs, burgès, conservador, catòlic i catalanista (Palau 2004: 9-36).¹ Com diu Montserrat Duch (2007: 42), aquest moviment «s'erigeix en plataforma per elaborar un feminisme més social que polític» i per desenvolupar un moviment de

* Aquest article forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut per la Generalitat de Catalunya (2009 SGR 644), del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili i s'emmarca en una línia d'investigació sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència i Innovació a través del projecte d'I+D: FFI 2009-08202/FILO.

¹ El primer òrgan al qual cal fer esment és la revista *Or i grana*, que va impulsar la mobilització femenina a través del discurs patriòtic. Una de les seves impulsores, Dolors Monserdà, fou la primera autora catalana que publica un assaig utilitzant aquest terme: *El feminisme a Catalunya* (1907) —seguit, el 1909, per *Estudi feminista*—, en què diu que aquest moviment ha nascut per «treballar pel millorament de la dona», protestar de les «vexacions i injustícies» i per perfeccionar «la seva missió en la família i la societat». Monserdà i les seves compatriotes manllevien només una part del feminisme i sufragisme emergent aleshores a nivell internacional, però no tan sols obliden altres premisses del moviment, sinó que, fins i tot, en reneguen. Monserdà es distancia del feminisme que sorgeix a altres països i el titlla d'«utòpic», però, també, de «doctrina desmoralitzadora» perquè «tergiversen los principis i les veritats més fonamentals de la Religió, de la família i de la societat.» (Monserdà 1907).

promoció de la dona «inserir en el marc de la política conservadora del nacionalisme burgès de principis de segle que, així mateix, va plantejar l'exigència d'un nou reconeixement de la dignitat del treball de les dones, una millora del seu estatus social mitjançant l'accés a l'educació i al treball.»

Tot i aquest caire burgès, el feminisme català fou un agent educador i dinamitzador de la cultura femenina com a instrument d'emancipació de les dones. Les seves iniciatives d'una formació educativa i professional modernes trencaren amb molts dels pressupòsits pedagògics del moment que limitaven l'educació de les dones a la formació com a esposes, mares i mestresses de casa.

2. *Feminisme i folklore*

En aquest marc eminentment cultural del feminisme català que imperava a principis del segle xx, són nombrosos els projectes, associacions i iniciatives que incideixen sobretot en l'accés de les dones al món de l'educació i la seva professionalització. Dones catalanes que defensen aquest feminisme i que funden escoles —o hi treballen— que formaran altres dones que, alhora, també parlaran de feminisme i participaran en noves iniciatives. I, així, les intel·lectuals i creadores comencen a tenir presència pública en diferents sectors culturals. Els diversos projectes, associacions, escoles o revistes s'estenien, amb tot d'interrelacions. El folklore, en aquest accés i presència cultural, a més, és un sector del tot «adiant» per al projecte del catalanisme burgès que dipositava en les dones el paper de transmissores de les tradicions, mites i relats nacionals.

Així, per exemple, a l'Escola d'Institutius i Altres Carreres per a la Dona, entre el 1901 i 1907, Rossend Serra Pagès va impartir-hi l'assignatura «Folklore», on va formar moltes de les dones que destacaran en aquests estudis.² Gairebé una setantena d'aquestes alumnes, li dedicaren un llibre —*Alguns escrits del professor Rossend Serra y Pagès, coleccionats y publicats a honor del Mestre per les seves deixebles en ocasió del Cinquantenari del seu Professorat* (1926)—, i en la dedicatòria hi consten els noms, entre molts d'altres, de Joana Vidal, Adelaida Ferré i Gomis, M. Gràcia Bassa, la compositora Narcisa Freixas, la pintora Maria Oller i Rabassa, l'escriptora Maria Domènech, Maria Baldó, Sara Llorens... Rossend Serra Pagès fou també el promotor de la secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya, al qual es va permetre l'ingrés de les dones a principis del segle

² La influència de Rossend Serra Pagès és cabdal per entendre la dedicació de les dones als estudis de folklore. Això és ben patent en el cas de les dues protagonistes d'aquest article, tal com es pot comprovar a través de la correspondència entre el mestre i Maria Baldó (1904-1936) i Maria Gràcia Bassa (1906-1926), dipositada a l'Arxiu Nacional de la Ciutat de Barcelona, proporcionada per Laura Villalba. Em remeto també al seu article en aquest mateix volum.

xx.³ I, en aquest sentit, en la reestructuració de la secció del Folklore del Centre Excursionista català tornem a trobar alguns d'aquests noms esmentats, com els d'Adelaida Ferré, Sara Llorens, Joana Vidal o Maria Baldó. Fins i tot, Francesca Bonnemaison, que, el 1909, va fundar l' Institut de Cultura i la Biblioteca Popular per a la Dona, es dedicà, tot i que circumstancialment, a la compilació de folklore. Un cas similar és de Carme Karr, directora de la revista *Feminal*, creada el 1907.

Carme Karr, que va publicar també estudis i articles de folklore amb el pseudònim Joana Romeu, fou la directora de la revista *Feminal*, que es feia ressò de totes les novetats nacionals i internacionals referents a les dones. Al mateix temps, Carme Karr fou també una teòrica del feminisme, centrant les seves demandes en la necessitat d'educació, formació i accés al món cultural. El 1910 publica en un llibre, *Cultura femenina*, un seguit de conferències dictades a l'Ateneu Barcelonès, en què es lamenta de la ignorància de la majoria de dones i per això reclama instrucció, cultura i preparació professional i en què, també, deixa ben clar que no vol revolució, ni «emancipacions malsanes», sinó evolució. Carme Karr reivindica que es tinguin en compte les dones, «de comptar amb les mares per disposar de l'avenir dels fills», però crítica amb duresa el feminisme de la igualtat, el sufragisme i altres iniciatives «lliberals» de partits o sindicats d'esquerres o parlaments davant d'un públic de «*compañeros y ciudadanos oprimidos*», que titlla de «nefandes» i de «desgraciades» (1910: 17-18).⁴

Feminal, a més de publicar treballs de moltes de les folkloristes catalanes, també publica articles, semblances i notícies sobre elles. I no només això, sinó que algunes d'aquestes folkloristes, a més, comparteixen les tesis d'aquest feminisme i, a través de diversos canals, el defensen i el difonen. Aquest és el cas de Maria Gràcia Bassa i Maria Baldó, el feminisme de les quals segueix fil per randa la línia esmentada i se centra en les necessitats de formació i educació de les dones.

³ Val a dir, com assenyala Francesc Roma (1998: 3-4), que les dones van ser apartades de l'activitat excursionista els primers anys, però que algunes hi foren ben considerades perquè es dedicaven a la recerca folklòrica, com Pilar Maspons, Julita Farnés o Maria Baldó que «eren tallades del model ideal que esperaven aquells que dominaven el Centre en els seus primers anys. La dona era menys suspecte d'ésser un agent estatal que anés a modificar les contribucions de les poblacions pageses, no era sospitosa d'ésser perillosa i d'aquesta manera assolia acostar-se més fàcilment als camperols i muntanyencs el folklore dels quals es pretenia estudiar.»

⁴ El canvi de Carme Karr es produí el 1917, quan en un article a *Feminal*, la revista que dirigia des de 1907 i que es fomentava en el «l'amor a la pàtria», publica l'article «El vot de la dona». El 1921, crea Acció femenina per lluitar pels drets polítics de les dones i, quan intenta tornar a editar *Feminal* el 1925, que havia desaparegut el 1918, topa amb problemes financers i de suport per part del catalanisme polític que l'havia enlairada perquè aquest era encara contrari al vot de les dones.

Tal com he esmentat, en aquests principis del segle xx, la política catalana acceptava un feminisme burgès amb un model de dona moderna que accedia a la formació i al món laboral, però que no havia de perdre en absolut els valors de la feminitat que marcava el discurs vigent ni la seva «naturalesa» i objectiu principal que es trobava dins l'àmbit de la llar. Per això no és d'estranyar que Josep Carner, referint-se, justament en un article titulat «Feminisme», als treballs de Maria Baldó (Armangué 2000: 311),⁵ assimilés la tasca de folklorista a les tasques de la llar:

No es la dona, sacerdotessa del Folk-klore, la mes apropiada colectora de las paraulas y prácticas tradicionales? [...] Fer Folk-klore es com plegar roba blanca, com fer dissabte; una cosa alegre, sana, lluminosa, que penetra dolsament al fons del cor com un rajolí de llum per una escletxa.

Si en d'altres països les reivindicacions van prendre un caire més polític, amb la demanda de drets socials i dret al sufragi, a Catalunya va quedar en un segon pla el feminisme d'esquerres que veia l'educació com una forma d'alliberament i la manera de trencar amb els impediments i atavismes que impediien la seva incorporació a la lluita social i va triomfar el feminisme conservador i catòlic que reclamava més protagonisme en el món de la cultura i el treball. Aquest és el cas de les teories que van mantenir i fer públiques les folkloristes Maria Gràcia Bassa i Maria Baldó, de les quals faré un esbós a partir dels seves aportacions i textos més rellevants.

3. *M. Gràcia Bassa Rocas (Llofriu 1883 – Buenos Aires 1961)*

El primer que cal precisar de la trajectòria de Maria Gràcia Bassa és la gran influència de la seva mare, Irene Rocas, també folklorista. Irene Rocas (Llofriu 1861 – Buenos Aires 1947) no tenia estudis primaris i no va poder ser mestra tal com ella volia. El 1882, es va casar amb un propietari rural benestant que tenia negocis a Cuba, Joan Bassa, que li portava 20 anys i amb qui va tenir 9 fills i filles, 4 dels quals van morir prematurament. La casa on vivia la família al nucli antic de Llofriu va fer les funcions d'escola d'una cinquantena de nens i nenes de Llofriu, Fitor i Torrent i la mestra n'era la filla gran, Maria Gràcia Bassa Rocas, formada a l'Escola d'Institutrius.⁶ Un ambient familiar de cultura i, alhora, de catalanisme, catolicisme, excursionisme i, també, folklore.

⁵ Josep Carner informa a la revista *Catalunya* (30 d'abril de 1903) sobre la conferència de Maria Baldó, «Jocs d'infantesa», i la descriu com «la deixebla del nostre bon amich R. Serra y Pagés que tan endarrera ha deixat aquell folk-klore en broma que's feya a Catalunya» (Armangué 2000: 311).

⁶ És a partir de l'Escola que coneix Sara Llorens i Maria Baldó. Aquesta, a través del mestre comú, Serra Pagès, ja mestra, s'oferirà a donar classes de repàs a M. Gràcia Bassa perquè es pugui treure el títol (cartes del 14 de desembre de 1905 i 2 de gener de 1906).

Maria Gràcia Bassa i Rocas, 1893.
Fotografia revista *Feminal* número 66 (29 de setembre de 1912)

El 1906, però, mor Joan Bassa i Irene Rocas i la descendència es traslladen primer a Olot i, posteriorment, a Barcelona. Ran de la Setmana Tràgica, Irene Rocas, amb una rutina ben ocupada com a mestressa de casa i mare, comença a escriure el seu dietari (Rocas 2008), unes memòries que seran recollides en 8 volums i tindran més de 1500 pàgines (Grau 1999a), alhora que es va implicant en diverses activitats socials i polítiques de caire nacionalista. Així, per exemple, pel tema que ens ocupa, Irene Rocas manté amistat amb Carme Karr i les seves filles, que han rebut formació, canten a l'Orfeó Mossèn Cinto Verdager. El 1911, «amb més implicació ideològica que coneixements filològics» (Curbet 2007: III) s'integren ella i la seva filla Maria Gràcia Bassa Rocas a l'equip del Diccionari de la Llengua Catalana dirigit per Antoni Maria Alcover. Hi pesava, també, un motiu econòmic, d'aquí que comptés amb l'ajut dels fills i filles -un fill fins i tot farà dibuixos i il·lustracions per a les entrades. Irene Rocas també col·laborà amb l'Institut d'Estudis Catalans, l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya i l'Arxiu de l'Obra del Cançonier Popular de Catalunya. Com a folklorista destaca sobretot el seu compendi de refranys de l'Empordà (Rocas 2004).

La seva filla gran, Maria Gràcia Bassa Rocas, com he comentat, es va formar

a l'Escola d'Institutius i Altres Carreres per a la Dona, i fou una de les deixebles de l'assignatura «Folklore» que Rossend Serra Pagès hi impartia.⁷ A més d'exercir la docència a la casa de Llofriu i de conrear la recerca i compilació com a folklorista,⁸ fou una poeta reconeguda que va guanyar diversos premis,⁹ va col·laborar en diversos mitjans i revistes de l'època (*Feminal*, *La Nau*, *D'Ací i d'Allà*, *La Publicitat*, *La Dona Catalana*...) i participava en diferents activitats socials i culturals. Així, per exemple, membre del Centre Excursionista, juntament amb Maria Baldó, Sara Llorens, Adelaida Ferré Gomis i Joana Vidal, Maria Gràcia Bassa fou una de les encarregades de reestructurar la secció de Folklore (Real 2006: 117).

El setembre de 1907, es casa amb Joan Llorens —germà de la folklorista Sara Llorens—¹⁰, i marxa cap a l'Argentina. Allí, a més de dedicar-se a la vida familiar i a la criança dels seus 2 fills i 3 filles, va continuar escrivint i publicant llibres i articles en diversos mitjans catalans i també argentins, sobretot a la revista *Resorgiment*. Foren constants, però, les visites i estades que Maria Gràcia Bassa va fer a Catalunya, com es palesa en l'epistolari d'Irene Rocas; com constant fou el seu contacte amb el país, com es pot comprovar en la correspondència que va mantenir amb Caterina Albert, Sara Llorens, Rossend Serra Pagès, Joaquim Ruyra, Antònia Llop o Francesc Macià. També la seva casa a Buenos Aires fou freqüentada per catalans il·lustres que la van visitar, com Santiago Rusiñol (1910) o Francesc Macià i Ventura Gassol (1928) (Grau 1999b: 39).

⁷ Maria Gràcia Bassa ja formava part des del 1922 de la comissió organitzadora d'homenatge a Rossend Serra Pagès —amb altres condeixebles com Sara Llorens, Adelaida Ferré, Maria Baldó, Maria Oller o Maria Vivó—, que va culminar amb l'edició d'un llibre el 1926.

⁸ Va ingressar a la secció del Folklore del Centre Excursionista el gener de 1905, quan ja era coneguda com a escriptora. Just després de la seva presentació, va intervenir Maria Baldó que va fer una lectura de les seves compilacions de folklore (*La Vanguardia*, 14 de gener de 1905). A partir d'aleshores, trobem diversos articles sobre corrandes, cançons, supersticions i costums de Llofriu a revistes com *Catalana* o *La Tramontane. Revue mensuelle de Régionalisme. Art & Littérature*. I, per exemple, el diari *La Vanguardia* (6 d'abril de 1908) es fa ressò d'una sessió del Centre Excursionista de Catalunya dedicada a «dar a conocer una interesante colección folklórica de Llofriu, formada por la escritora doña María G. Bassa de Llorens».

⁹ Destaquem les obres *Invocació* (1919), *Eucarística* (1919), *Esplais de llunyania* (1919) i *Branca florida* (1933).

¹⁰ L'amistat de Maria Gràcia Bassa amb Sara Llorens es fa evident en una carta de la seva mare, Irene Rocas, a Antoni Maria Alcover (20 de febrer de 1911), en què li explica que la seva filla es va casar amb «un germà de Sara Llorens» i van marxar a l'Argentina, «on segueix sent una catalanista entusiasta». També li explica que la filla «continua escrivint» i que el dia 4 de desembre fou distingida amb l'Englantina d'Or al casal de Buenos Aires per una poesia patriòtica sobre Rafael de Casanova. (Arxiu Palafrugell).

L'àmplia majoria d'articles que va escriure Maria Gràcia Bassa¹¹ versaven sobre feminisme i catalanisme. A la revista *Ressorgiment*, per exemple, hi tenia una secció anomenada «Glosses feministes» que signava amb el pseudònim Alidé. Aquesta temàtica ja l'havia iniciada en la seva joventut a Catalunya, concretament a la revista *Feminal*, que li publica diversos textos, reportatges, poemes i, sobretot, li publica una conferència, «Consideracions sobre el feminisme», llegida a Buenos Aires el 1912 que és la que ens interessa perquè resumeix i fixa els aspectes més importants del feminisme de l'autora. Un feminisme heretat de la seva mare, que Dolors Grau (1999) qualifica de primerenc, en el sentit de «poc agosarat encara, però amb una clara aposta per la reivindicació de la necessitat de l'educació de la dona i la valoració del seu paper en el món cultural i en el món educatiu.»

Un feminisme, per tant, en la línia esmentada de les teories de Carme Karr d'incidència en l'educació i formació de les dones. La conferència «Consideracions sobre el feminisme» fou llegida al casal Català de Buenos Aires, convidada pel diari *La Roqueta*, i va ser publicada en 4 números consecutius (66-69)¹² de la revista *Feminal* el 1912, signada per Gracieta Bassa de Llorens.¹³

En el primer lliurament, encapçalat amb una foto seva, Maria Gràcia Bassa, seguint els models de feminitat establerts, demana disculpes per si li manquen «oratòria i saviesa» i per si és massa jove i no té una «aureola de cabells blancs sobre el meu front» per parlar d'un tema, el feminisme, que considera «gran i humanitari». A més, seguint la modèstia marcada i els rols de gènere,¹⁴ s'escuda en els treballs existents del prestigiós filòleg espanyol, Miguel Romera Navarro, autor d'obres com *Ensayo de una filosofía feminista (Refutación a Moebius)* (1909) i *Feminismo jurídico: derechos civiles de la mujer: Delicuencia femenina, sus derechos políticos* (1910).¹⁵ Maria Gràcia Bassa afirma que sort que els homes han començat a parlar del tema perquè això «ajudarà a la causa».

¹¹ Maria Gràcia Bassa també va emprar altres signatures: Gràcia Bassa de Llorenç; Gràcia Bassa de Llorens; Gracieta Bassa de Llorenç; Gracieta Bassa de Llorens; M. Gràcia Bassa de Llorens; Maria de la Gràcia Bassa de Llorenç; Gracieta Bassas de Llorens; i Gràcia B. de Llorenç.

¹² *Feminal*, núm. 66 (29 de setembre de 1912), p. 2-3; núm. 67 (27 d'octubre de 1912), p. 2-3; núm. 68 (24 de novembre de 1912), p. 2-3 i núm. 69 (29 de desembre de 1912), p. 1.

¹³ La mare Irene Rocas escriu a Antoni Maria Alcover i li informa que la filla va escriure i llegir aquesta conferència a la qual «hi va assistir el seu marit y diu que va anar molt bé essent molt aplaudida.» (15 de novembre de 1911).

¹⁴ Així també, seguint el model establert de prioritats i de l'autoritat masculina, dedica la conferència publicada a *Feminal* —en una nota final signada per «Gracieta»— al seu «delicat» espòs que, «benèvol i ditzós de mi, m'animes a posar en lletres els aleiteigs del meu cor y els meus humils pensaments.» (BASSA 1912 (69): 1).

¹⁵ Romera Navarro fou molt citat pels diversos corrents del feminisme de principis de segle perquè, com a home i amb prestigi, «autoritzava» el moviment.

Per a Bassa, el feminisme és un tema universal que respon a «ideals de millorament i de justícia», però deixa de banda temes com els laborals, els rols de gènere, el dret a vot que ella anomena «anomalies de la masculinització». Els seus postulats iteren i reblen altres textos de les seves contemporànies defensores d'aquest feminisme burgès català: combat la creença de la inferioritat moral i intel·lectual de les dones i la seva negació com a membres socials i creu que el feminisme és una sortida per a «l'esclavitud de la dona», a qui cal obrir «les fonts del saber i l'educació», perquè és ja antiquada «la idea de la innecessitat de la seva il·lustració i educació y de la seva innecessitat de drets, y de garanties en tot, com a sèr humà».

Maria Gràcia Bassa creu que el paper de les dones dins la llar és «importantíssim», però que si no hi ha «progrés per a la dona» això és un «desfalch per al món». Emparant-se rere exemples històrics o estudis mèdics, Bassa reclama l'educació femenina com a forma d'alliberament:

El dia que les idees de la seva lliberació s'inculquin be en ella, y vegi be que la seva il·lustració's va fent cada volta més necessaria, més imprescindible, pera la pròxima felicitat de la seva patria y dels seus fills... ¡allavores, allavores si la veurèm aixecarse, ferse forta contra totes les contrarietats y emmotllar son cervell y son cor, intuitius y entusiastes, si be que endarrerits y ineducats, a la seva veritable il·lustració!... (Bassa 1912 (67): 2).

Ara bé, tot i la vindicació de formació, del «procediment de l'educació» que creu que serà lent, Maria Gràcia Bassa no transgredeix en absolut el model domèstic principal i bàsic atribuït a les dones. Així, afirma que «essent el matrimoni la institució moral per excel·lència», cal que el marit, quan arribi cansat del treball al recer de la llar, trobi «una muller senzilla y intel·ligent, uns fills educats, estudiosos, qual primera educació preparés la mare y qual instrucció més avençada la mare conegués perfectament». Les mares, a més d'estimar, han «d'educar y encaminar la bona instrucció dels fills, millorar sos cors y ses inclinacions». I han d'ensenyar a les filles a ser «realment hermoses d'ànima, intel·ligents, sinceres y modestes», «econòmiques y ordenades y feyneres», conèixer els quefers de la casa i no ser frívols, cosa que, a més, ajudarà a casar-les perquè els marits «les adoraran» per ser «model d'ordre y carinyo» (Bassa 1912 (68): 2).

Maria Gràcia Bassa acaba la seva conferència esmentant el nom de diverses dones que, al llarg de la història, han destacat, entre les quals, per referir-nos a les més properes al seu temps i pensament, la comtessa de Pardo Bazán, Blanca de los Ríos i Sofia Casanovas. I lloa especialment la tasca del feminisme català, «relativament important», encapçalat per l'estudi publicat per Dolors Monserdà del qual en cita un fragment. Les paraules finals lliguen del tot amb els principis d'aquest feminisme empeltat alhora de nacionalisme que concep la pàtria com a dona i la dona com a pàtria (Palau 2010):

Catalanes totes: enaltim la nostra Patria. (...) Fem obra de civilitat i de cultura y obehirèm al nostre cor generós, fent Patria; y complirèm un deure sagrat fent veritablement, conscientment també, Feminisme!” (Bassa 1912 (69): 1).

4. *Maria Baldó Massanet (Hellín 1884 – Tolosa del Llenguadoc 1964)*

Maria Baldó destaca en la història cultural catalana sobretot per la seva dedicació a la pedagogia i la docència. Nascuda a Hellín (Castella la Manxa), s'establí a Barcelona. Es va formar a l'Escola d'Institutrius i molt aviat va començar a exercir com a mestra, amb diverses destinacions, en les que aprofitarà per recollir, seguint les indicacions del seu mestre Rossend Serra Pagès, elements del folklore. El 1906 ja formava part de la Societat d'Amics de la Instrucció de Barcelona i el tema que va escollir per la presentació de la memòria reglamentària fou precisament el de «Notes sobre feminisme». Es va casar amb Josep Serra Chartó, propietari d'una empresa apicultora i director de *La Gaceta agrícola*, amb qui va tenir un fill¹⁶ i dues filles. Posteriorment, es va casar en segones núpcies amb Lluís Torres Ullastre, mestre i director de l'escola de sords de Vila-Joana (Vallvidrera), amb qui tingué un altre fill.¹⁷

Maria Baldó, a partir de 1923, va dirigir el primer grup escolar femení de Barcelona, La Farigola, del Patronat Escolar municipal i també va exercir la docència a l'Escola Normal de Barcelona. Durant els anys de la segona República va formar part del Segon Consell en la ponència d'ensenyament primari i secundari del CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) i va ser degana del Casal del Mestre. També s'encarregà, amb Herminio Almendros, de les «Missions Pedagògiques» de Catalunya i, el 1933, va assumir la secretaria del Comitè Executiu del Congrés d'Educació Social. Militant d'Esquerra Republicana, va organitzar la Diada Femenina i va signar el «Manifest de les dones de Catalunya» (1934) i el «Manifest intel·lectual a favor de la llibertat i contra el feixisme i en pro de la creació del Front d'Acció per a la Defensa de la Cultura» (1935). Presidenta del Lyceum Club de Barcelona (1936) i vicepresidenta del Comitè Executiu de la Unió de Dones de Catalunya, va ser també la secretària general de «La dona a la rereguarda», secció del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. El 1939, el matrimoni Baldó-Torres s'exilià a Tolosa de Llenguadoc, on van encarregar-se de la direcció de la residència d'intel·lectuals (Fundació Ramon Llull).

¹⁶ El fill, Alfons Serra Baldó, fou també un conegut folklorista.

¹⁷ Totes les fonts consultades, especialment la més completa al *Diccionari Biogràfic de Dones*, només fan referència al segon matrimoni. Sobre el primer marit, les dades han estat extretes de l'esquela de la seva mort, als 33 anys, publicada a *La Vanguardia* (26 de novembre de 1911) i de la correspondència de Maria Baldó amb Rossend Serra Pagès.

Maria Baldó i Massanet. (Font: Biblioteca de Catalunya)

Formada com a mestra i folklorista, el 1904 ja hi ha constància de la seva activitat com a conferenciant, tant sobre temes pedagògics —a l'Acadèmia de Taquigrafia de Barcelona—, com sobre el folklore d'Andalusia —al Centre Excursionista de Catalunya. El 1905, va presentar la lectura del seu treball «Notas sobre las mujeres del Quijote», a l'Escola d'Institutius (Bacardí-Estany 2006: 71) i va intervenir també a la secció de Folklore del Centre Excursionista llegint les compilacions pròpies (gener), o recerques sobre «Música popular valenciana» (maig) i «La festa tradicional alcoiana de moros i cristians» (juny).

A partir d'aquests anys, de forma continuada, Maria Baldó pronuncia conferències sobre feminisme,¹⁸ alhora que també publica algunes de les seves recerques folklòriques¹⁹ i col·laborava en diversos mitjans i revistes (*La Veu de Catalunya*, *Una vegada*, *Art jove*, *Companya*, *Portantveu del Club Femení* i d'es-

¹⁸ «Notes sobre feminisme», conferència al Foment del Treball Nacional organitzada per la societat barcelonina «Amics de la instrucció» el 15 de novembre de 1906 (*La Vanguardia*, 14 de novembre de 1906).

¹⁹ Així, a la revista *Art jove*, publicava l'article «Valor pedagògic del folklore» (abril de 1906) i, a la revista *Feminal* (núm. 10, 29 de desembre de 1907) hi trobem un article seu sobre el folklore de Nadal.

ports de Barcelona, La dona catalana, Tramontane). La pedagogia és l'eix de la majoria dels seus articles, llibres, cursets, conferències i programes de ràdio. Sigui per parlar del folklore a l'escola o de l'educació de les nenes, dos temes ben recurrents en els seus treballs, juntament amb la lectura i els jocs infantils.

Un dels seus primers articles sobre ensenyament escolar femení el publica a la revista *Feminal* i, en la seva introducció, ja queden ben clares les línies del seu pensament que, al mateix temps, segueixen clarament les directrius del feminisme burgès i les teoritzacions de Dolors Monserdà i Carme Karr, demanant que les dones es formessin per exercir de mares:

Avuy, cedint als prechs de la estimable y bona amiga meva la Directora d'aquesta Revista femenina, he volgut donar idea de que la dòna pot ocupar-se ab coses de més profit qu'en fer labors d'un resultat pràctich ben dubtós, per que'ls treballs intel·lectuals encara que siguin elementalíssims, servexen per fer a la dòna investigadora y reflexiva, qualitats totes dues que li son tan útils. A la vegada jo voldria que les mares anessin convencent-se de que l'escola es sobretot un lloch de treball intel·lectual, nó un taller de feynes més ò menys fines y complicades (*Feminal*, núm. 61, 28 d'abril de 1912).

El 1916 va participar en un curset de conferències sobre educació femenina celebrat a l'Ateneu Barcelonès que, posteriorment, foren publicades. Hi van intervenir diverses ponents, com, entre d'altres, Carme Karr, Leonor Serrano, Maria Domènech, Dolors Monserdà, i la «llicó tercera», dedicada a la formació, va anar a càrrec de Rosa Sensat i Maria Baldó. Rosa Sensat va parlar dels deures socials i l'educació que havien de rebre les dones. El títol de la conferència de Maria Baldó deixa ben clar el que hem anat repetint de formar les dones per exercir de mares: «¿Llega la mujer a la maternidad con suficiente preparación para dar a la sociedad hijos sanos, fuertes y honrados?»

Per a l'autora, l'educació de les dones no hauria de ser gens qüestionada, sinó que feministes i no feministes haurien de fer causa comuna, perquè, encara que la dona només hagi de ser dona «en el sentido de quedar relegada a las ocupaciones domésticas, lo menos que podemos pedir es que éstas las hagan con conocimiento de causa.» (Baldó 1916: 133). Segons Maria Baldó, les dones s'havien de formar en escoles especialitzades que les havia de preparar per a la maternitat, «el más grande de sus deberes» (1916: 126). Un argument que tornem a trobar en un llibre seu posterior, celebrat i reeditat diverses vegades, *El libro del hogar* (1933), centrat de nou en l'educació de les dones, el feminisme i el treball remunerat. En el capítol III, dedicat a «la dona com a col·laboradora dels ingressos d'una família», concretament en l'apartat en què es refereix al treball femení a les ciutats, tant dins de la llar com a fora, Maria Baldó fa una definició del Fe-

minisme que, malgrat que ja ens trobem en període republicà i es felicitava de la «concessió» del dret a vot a les dones, no s'aparta de la línia esmentada:

El feminismo es un movimiento social a favor de la mujer, que se esfuerza en conseguir las justas reivindicaciones a que como ser humano tiene derecho.

Por él, la vida cívica femenina ha logrado concesiones importantes, tales como su libre incorporación a talleres, fábricas, oficinas, escuelas y universidades, antes casi en absoluto cerradas para la mujer, y muy recientemente —en España desde el Gobierno de la República— su intromisión efectiva en la política, mediante el derecho de elección conferido al concederle el voto.

El feminismo marca, pues, una justa evolución en la vida de la mujer, y es por lo tanto muy interesante para ésta, pero a nuestro juicio su interés se acrecentaría si además se dedicara, teniendo en cuenta que la mujer no debe perder su feminidad, ni conviene a la Sociedad humana que la pierda, a fomentar los deberes de aquella como ama de casa, aún cuando de acuerdo con la evolución de los tiempos, simplificara las cuestiones domésticas, reduciéndolas a un mínimo de quehacer, para dejarla en libertad de dedicar sus energías a otras actividades.

Solo así se lograría que el ama de casa dejase de ser un ente arrinconado en la cocina, y fuese un elemento director del hogar, con toda la cultura que para ello se necesita, con todas las prerrogativas a que dicha cultura le daría derecho y entre las que destacaría su personalidad libre y definida (Baldó 1933: 18-19).

I en un capítol posterior també queda ben clar per què les dones «han de conrear la seva intel·ligència»:

1. Porque es un valor social que integra a su pueblo y a su raza, y para que uno y otra alcancen el máximo progreso, necesitan que cada uno de sus elementos posean una sólida cultura. 2. Porque la aptitud maternal que, como hemos dicho palpita en toda mujer, ha de menester para completar su misión de educadora de la familia, de una mentalidad cultivada que pueda dar una orientación definida y clara al desarrollo espiritual de sus familiares. (Baldó 1933: 300-301)

Baldó coincideix amb Bassa en argumentar que l'educació femenina contribueix a fer millors casaments. I, tot i que afirma que les dones no tenien «ni llibertat ni independència» (1916: 145), s'allunya de «feminismes fanàtics», els quals «són partidaris del matriarcats» per concloure que les dones han de ser educades perquè els homes hi trobin «una auxiliar y no una competidora» (1916: 151).

Maria Gràcia Bassa i Maria Baldó, tant amb els seus treballs professionals, com a pedagogues, escriptors, periodistes, conferenciantos o folkloristes, com amb les seves teories sobre el paper i condició de les dones, perquè ambdues coses responien als mateixos motius i objectius, van contribuir en la imposició i desenvolupament d'aquest feminisme lligat i indestruïble del catalanisme burgès i al model de dona catalana que proposava.

BIBLIOGRAFIA

- ARMANGUÉ, J. (2000): «Contribució a l'epistolari de Josep Carner», dins *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 309-324.
- BALDÓ, M. (1916): «¿Llega la mujer a la maternidad con suficiente preparación para dar a la sociedad hijos sanos, fuertes y honrados?», dins *Educación femenina. Cursillo de conferencias celebrado en el Ateneo barcelonés los días 31 de enero y 1, 3, 4 y 5 de febrero de 1916*, Barcelona, Librería Parera.
- (1933): *El libro del hogar*, Burgos, Hijos de Santiago Rodríguez.
- BASSA, G. (1912): «Consideracions sobre el feminisme», *Feminal*, núm. 66 (29 de setembre de 1912), p. 2-3; núm. 67 (27 d'octubre de 1912), p. 2-3; núm. 68 (24 de novembre de 1912), p. 2-3; núm. 69 (29 de desembre de 1912), p. 1.
- BARCADÍ, M.; ESTANY, I. (2006): *El Quixot en català*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DUCH, M. (2007): «Relaciones sociales de género en el catalanismo político», dins J. BERAMENDI, J.; M. X. BAZ (coords.): *Memoria e identidades. VII Congreso da Asociación de Historia Contemporánea. Santiago de Compostela-Ourense, 21-24 de setembro de 2004*, Universidade de Santiago de Compostela, web <<http://www.ahistcon.org/docs/Santiago/pdfs/s4i.pdf>> [data de consulta: 15 de març de 2012].
- Epistolari Irene Rocas Arxiu de Palafrugell <http://palafrugell.cat/portal/DOCUMENTS/cd_irene_rocas/EPISTOLARI.pdf> [data de consulta: 15 de març de 2012].
- CURBERT, J. (2007): «Madre, memorialista y lexicógrafa: una vida entre palabras, Irene Rocas (1861-1947)», *El Filandar-O Fiadeiro*, núm. 17, p. II-V.
- GRAU, D. (1999a) *Memòries d'Irene Rocas (1861-1910)*, Palafrugell, Ajuntament de Palafrugell.
- (1999b): «De Llofríu a Buenos Aires. La presencia empordanesa a América», *Revista de Girona*, núm. 192, p. 36-42.
- (1999c): «Els Bassa-Rocas», web de l'Ajuntament de Palafrugell, <<http://www.palafrugell.cat/portal/component/content/article/639-els-bassa-rocas.html?showall=1>> [darrera actualització: abril de 2010].
- KARR, C. (1910): *Cultura femenina. Estudi i orientacions*, Barcelona, Tipologia l'Avenç.
- MONSERDÀ, D. (1907): *El feminisme a Catalunya*, Barcelona, Llibreria de Francesch Puig.
- (1909): *Estudi feminista*, Barcelona, Lluís Gili.
- PALAU, M. (2004): «Identitat de gènere de les dones catalanes a l'inici del segle XX» dins M. SUNYER; R. PUJADAS; P. POY (eds.), *Literatura i identitats*, Valls, Cossetània, p. 9-36.
- (2010): «La ben plantada colonitzada: dones i qüestió nacional», *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de cultura*, vol. XXI, p. 79-92.
- REAL, N. (2006): *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROCAS, I. (2004): *Refranys i dites populars de Llofríu*, Palafrugell, Ajuntament de Palafrugell.
- (2008): *Esplais de la meua llarga vida*, Palafrugell, Ajuntament de Palafrugell.
- ROMA, F. (1998): «Dona i excursionisme. Una passejada per la literatura excursionista de muntanya», web <<http://www.francescroma.net/web/genere.pdf>> [consulta gener de 2012].
- TORT, A. (2010): «Maria Baldó», dins *Diccionari Biogràfic de Dones*: <www.dbd.cat> [data de consulta: 15 de març de 2012].